

*Tiina Peltola**

”Arkistotyön muutos ja muutoksen kokeminen 1970-luvulta 2000-luvun alkuun - Tapaustutkimus arkistomas-soista, teknistymisestä ja asiantuntijuudesta”

”... arkistoa kannattaa tukea, jotta saavuttaisi jollain tapaa kuolemattomuuden...” Ajatus sisältyy haastatteluaineistoistani löytyvään lausahdukseen. Se on asiayhteydestään irrotettu, mutta olen vuosien väitöskirjatyön aikana usein muistanut tämän yksittäisen kommentin ja pyöritellyt sitä mielessäni. Aatteita ja keksintöjä tulee ja menee, maailma muuttuu ja yksilöt katoavat, mutta arkistot, museot ja kirjastot kulttuuriperinnön tallettajina tekevät työtään ja siirtävät kunkin ajan tietoa, esineitä ja perinteitä uusien sukupolvien käyttöön. Aineistot voivat uinua hiljaisina kauan herätäkseen taas joku päivä eloon jonkin näyttelyn, tutkimuksen tai muun käytön yhteydessä uhmaten unohdusta ja henkien kuolemattomuutta sukupolvien yli.

Tutkimukseni keskiössä ovat arkistotyö ja arkistotyöntekijät. Suomen elokuva-arkistoa tapausesimerkkinä käyttäen tutkin arkistotyön muuttumista 1970-luvulta 2000-luvun alkuun ulottuvalla ajanjaksolla. Tavoitteena on laadullisen tapaustutkimuksen keinoin tuoda uutta tietoa ajanjakson keskeisistä muutoksista: aineistomäärien kasvusta, arkistotyön tietoteknistymisen vaiheista sekä arkistotyön yleisistä muutoksista. Muutoksen kuvailu ja analysointi kattaa kuitenkin vain puolet tavoitteestani. Toinen puoli tavoittelee jonkinlaista käsitystä, kurkistusta tai osittaista häivähdystä siitä kuinka työntekijät ovat kokeneet muutoksen.

Tutkimus on lähtenyt liikkeelle omasta muutoksen ihmettelystä, jota koin arkistotyöntekijänä. Katsoessani ympärilleni, minua kiinnostivat erityisesti keinot, joilla työntekijät käsittelivät muutosta ja vähitellen sopeutuivat siihen. Sopeutumisen ajatus on kulkenut tutkimuksen punaisena lankana koko tekoprosessin ajan. Arkistotyöntekijänä ihmettelin aineistomäärien jatkuvaa lisääntymistä ja työntekijöiden kekseliäisyyttä selviytyä massapaineesta ja luoda arkistoihin järjestystä. Olin myös itse työntekijänä mukana muutoksessa ja omalta osaltani luomassa arkistojen järjestystä ja selviytymismenetelmiä. Samoihin aikoihin ihastelin tietoteknistymiskehityksen mukana tulleita hyötyjä kokoelmien hallintaan, mutta myös hämmennystä ja toisinaan jopa suoranaista suuttumusta tekniikan toimimattomuuden ja oman osaamattomuuden edessä - varmaan tuttuja tuntemuksia monessa muussakin työssä.

Etsin aineksia muutoksen ymmärtämiseen kirjallisuudesta, dokumenteista ja asiakirjalähteistä, mutta totesin, että vain kerronnan ja muistelun kautta on mahdollista saada esille työntekijöiden aitoja muutoskokemuksia. Tätä tarkoitusta varten keräsin 31 arkistotyöntekijän kokemuksista noin 40 tuntia kerrontaa, joka aukki kirjoitettuna tuotti noin 400-sivuisen tekstiaineiston. Myös kirjallisuus ja tutkimukset lähiammateista yleisarkistoissa, kirjastoissa ja museoissa ovat tarjonneet työlleni vertailukohtaa ja mahdollisuuden liittää havaintoja laajempaan kulttuuriperintökontekstiin. Tätä kautta kulttuuriperinnön tallettamista ja käyttöä on ollut mahdollista pohtia laaja-alaisesti, yli yksittäisen organisaation ja aineistorajojen.

*Tiina Peltolan väitöskirja tarkastettiin Tampereen yliopistossa 25.9.2015. Teoksen kokoteksti löytyy osoitteesta: URN:ISBN:978-951-44-9898-5

Tutkimus keskittyy vahvasti muutosteeman ympärille. Haastattelujen kerronnassa tuotiin selvästi esille muutoksen väistämättömyys ja toisaalta muutoksen ja uudistusten syklimäinen toistuvuus. Muutoksen vastaparina on kuitenkin aina jonkinasteinen jatkuvuus, pysyvyys, muuttumattomuus tai hidias muutos sekä työpaikan perinteiden siirtyminen työntekijäsukupolville toisille. Myös nämä työyhteisön pysyvämät ulottuvuudet kulkivat mukana muutosteeman rinnalla. Työssä oppiminen, oman tiedon siirtäminen muille, omien kokemusten ja muilta kuultujen tarinoiden limittyminen toisiinsa sekä työpaikan yhteinen perinne luovat jatkuvuutta ja vakaata pohjaa, vaikka ympäröivä todellisuus on koko ajan liikkeessä ja muutoksessa. Tutkimukseni tuo esille työpaikan perinteen merkityksen. Tämän seurauksena esitin tutkimuksessani kysymyksen voisiko yleisestikin perinteen, aikaansaannosten ja edistymisen parempi tunteminen työpaikoilla parantaa työelämän laatua sekä auttaa muutokseen sopeutumisessa?

Tutkimuksen ajanjakso 1970-luvulta 2000-luvun alkuun kuvaa kautta jolloin aineistomäärät tutkimuskohteessani - kuten arkistoissa yleensäkin - kasvoivat huomattavasti. Tutkimus kuvaa tapoja, joilla työntekijät sopeutuivat muutokseen ja loivat erilaisia selviytymisen keinoja sekä aineistojen säilyttämisen priorisointeja, koska tunnetusti kaikkia aineistoja ei voida, eikä tarvitse säilyttää. Priorisoinneissa ihanteelliset arvonmäärityksen kriteerit ja toisaalta hyvin käytännölliset työjärjestykseen liittyvät päätökset kulkevat arkistotyön arjessa rinnakkain. Työntekijöille kertynyt kokemus ja asiantuntijuus tarjoavat mahdollisuuden itsenäisiin priorisointipäätöksiin ja arkitasolla arvostettuun työn itsenäisyyteen, joka tarvittaessa tukeutuu ammattikunnan yhteiseen tietopäähän.

Arkistomassateeman ohella toisena keskeisenä teemana tutkimuksessani on teknistyminen. Osittain teemat myös liittyvät toisiinsa: teknistymisen seurauksena on syntynyt uudenlaisia digitaalisia aineistoja, mutta toisaalta tietotekniikan avulla on ratkaistu aineistomassojen hallinnan ongelmia.

Suurin osa teistäkin - hyvä yleisö - muistaa vielä kaukaisia ensimmäisiä tietotekniikkakokemuksia, jos pysähdytte niitä oikein miettimään. Tutkimuksessani kysyin näitä muistumia arkistotyöntekijöiltä. Havaitsin, että kunkin omat tietotekniikkamuistot perustuvat pitkälti vertailuun. Vertailu liikkuu ajassa: muistellaan kuinka asiat olivat ennen ja kuinka ne ovat nyt.

Lisäksi voidaan visioida kuinka tekniikka ja työtavat mahdollisesti tulevaisuudessa kehittyvät. Ajassa liikkuva vertailu sitoo yhteen menneitä, nykyisiä ja tuleviksi arvioituja asioita. Lisäksi muutoksen muistelussa puhe liikkuu hyvän ja huonon-akselilla: muutoksesta löydetään toisaalta paljon hyvää, mutta toisaalta myös aina jotain huonoakin. Samalla esiin voi nousta nostalgisia muistumia.

Erääksi havainnoksi tutkimusaineistoista nousi manuaalisten tiedonhallintatapojen korvautuminen teknisillä järjestelmillä. Milloin manuaaliset työtavat ovat vähentyneet tai kadonneet kokonaan? Milloin kynä, paperi, vihkot, mapit ja kortistot jäivät pois käytöstä? Moni vastaisi, että vähitellen. Muutosta on vaikea huomata arjessa, sitä ei ehdi ajattelemaan, saati pukemaan sanoiksi. Katse on suunnattuna nykyhetkeen ja lähitulevaisuuteen. Tätä sanoivat haastateltavatkin. Manuaaliset työskentelytavat jäivät pois käytöstä, kun uudet tekniset tiedonhallintatavat tulivat arkistotyön arjessa vähitellen käyttöön. Edellytyksenä korvautumiselle olivat todelliset hyödyt sekä koettu luottamus teknistä tietojärjestelmää kohtaan. Arjessa muutos ei tapahdu kumouksen lailla, vaan vanhat työtavat kulkevat toisinaan pitkäänkin uusien työtapojen rinnalla. Luopuminen vanhoista työmenetelmistä ja -välineistä tapahtuu vasta kun luottamus uuteen työn tekemisen tapaan on vakiintunut ja työ uusilla menetelmillä on sujuvaa. Arkistotyössä on tärkeää, että aineistojen sekä niitä koskevien tietojen säilyminen on varmasti taattu.

Tutkimushaastattelujen keruuvaiheessa vuonna 2003 tekniset tiedonhallintatavat olivat jo näyttäneet hyödyllisyytensä. Työntekijöiden kerronnasta saattoi havaita, että tietotekniikan eri kehitysvaiheet olivat aiheuttaneet turhaumia ja negatiivisia tuntemuksia, mutta jälkikäteen aiempia huonoja kokemuksia ei enää haluttu kovin aktiivisesti muistella. Kerronnasta toki tuli esille, että tietoteknistyminen on aiheuttanut monenlaista vaivaa, mutta jälkikäteen kerronta oli muuttunut luonteeltaan suhteellisen neutraaliksi. Muutoksen vaivalloisuuden tai toisaalta sen hyvin sujuneet piirteet pystyy huomaamaan vain pysähtymällä ja katsomalla tarpeeksi kauas menneisyyteen. Tämän huomaamattoman muutoksen ja arkipäivän itsestänselvyyksien näkyväksi tekeminen on ollut myös oman tutkimukseni perimmäisenä tavoitteena.

Muutos ei useinkaan ole suoraviivaista. Esimerkiksi arkistoaineistojen kertymisessä on

ollut historian saatossa monenlaisia vaiheita. Merkittävien kulttuurihistoriallisten aineistojen puuttuminen, vähyys ja harvinaisuudet - niin sanotut helmet - kulkevat arkistotyössä koko ajan aineistomassojen rinnalla. Arkiston ulkopuoliset tekijät vaikuttavat siihen millaisia aineistoja syntyy tai millä aikataululla ne arkistoidaan. Ulkopuolisten tekijöiden lisäksi arkiston omat priorisoinnin, valinnan ja arvonmäärityksen ratkaisut ovat keskeisessä roolissa siinä mitä aineistoja loppujen lopuksi aktiivisella otteella säilytetään tulevaisuuteen.

Myöskään työtapojen muutos ei ole suoraviivaista. Työssä koetaan onnistumisen lisäksi monenlaisia kokeiluja, yrityksiä ja epäonnistumisia. Sopeutuminen vaatii oman aikansa. Kerronta-aineisto paljastaa työntekijöiden sopeutumismenetelmien aarrearkun. Tarvittaessa kaivetaan esille aktiivisia, passiivisia tai neutraaleja tapoja muutoksen läpikäyntiin. Vaikeassa tilanteessa, silloin kun positiiviset ja aktiiviset keinot käyvät vähiin, otetaan muutos vastaan neutraalilla sietämisellä korostavalla asenteella. Ihmisen oppivaisesta luonteesta kertoo se, että aiempi positiivinen kokemus selviytymisestä helpottaa uusiin muutoksiin sopeutumisessa.

Tutkimuksessani on historiallinen näkökulma. Muutos on kuitenkin jatkuvaa ja

sopeutumiskeinoissa on nykyhetkessäkin samankaltaisuuksia. Kuten hyvin tiedämme, aineistot ovat aktiivisen tallettamisen ja huolenpidon kohteina toisinaan paremmilla ja toisinaan taas huonommilla resursseilla. Varsinkin digitaaliset aineistot vaativat reagointia heti elinkaarensa alkuvaiheessa. Jotkut aineistot menetetään ja osa jätetään tietoisesti arkistoinnin ulkopuolelle. Toisinaan aineistot odottavat parempia aikoja ja mahdollista tulevaa käyttöä pitkiäkin aikoja. ”...siellä ne nyt vastustavat aikaa...”, kuten eräs haastateltava arkiston huolenpidon alaisuuteen päätyneistä aineistoista totesi.

Hyvät kuulijat. Palaan vielä lopuksi samaan sukupolvien yli tapahtuvaan kulttuuriperinnön säilyttämisteemaan, jolla aloitin puheeni. Yksilöillä - kullakin meistä - oma arkistointi voi olla niin ja näin, aineistot ovat ehkä täysin kadonneet tai ne on jopa tietoisesti hävitetty. Yleisellä tasolla voi kuitenkin lohduttautua sillä, että onneksi on olemassa organisaatioita ja työntekijöitä, joiden tehtävänä on huolehtia siitä, että tästäkin ajasta jää muistijälkiä tulevaisuuteen, ihmisiä jotka vievät yhteistä muistia ja kulttuuriperintöä viestikapulan lailla eteenpäin merkinä inhimillisestä sivistyksestä. Tutkimukseni kertoo näiden ihmisten työstä ja kokemuksista.